

integration policy of Ukraine, defines the intermediary role of the European Union countries in this policy, and studies the influence of the European vector on structural changes of economic, social and political environment of Ukraine. The attention is focused on the place of Ukraine in the geopolitical concept of the leading countries of the world. The features of internal geopolitical situation formation in the context of large related macro-regions are reflected in detail. In each of the macro-regions some specific mental and behavioral features that determine its uniqueness, but not isolation, are pointed out. The features of territorial and political consolidation of the state at the present stage are defined. The modern determinants of economic nature on the immediate prospects of development of the national economy are highlighted. The role of information component in the formation of geopolitical features of space as a source of influence and popularization of certain behavioral content is noted. Indicators of electoral sympathies, which embody certain ideological and social preferences of the population, were used to assess the socio-political determinant. The impact of recent political events in Ukraine, in particular, the results of the parliamentary elections, on the strengthening of the country's European policy and overcoming the dependencies caused by geopolitical factors is monitored.

The determinants of the geopolitical space of Ukraine should be assessed from the standpoint of considering the so-called internal and external conditions. Domestic determinants are determined along with the morphology of the territory, political and cultural unity of the country, its retrospective review, consistency and efficiency of public administration, natural resource and economic potential and features of socio-economic development, features of militarization, experience of national diplomacy and more. The external determinants of the national geopolitical space include the influence of foreign states and their union formations, the nature and relationship of political and economic processes in the world and in the region to which it belongs geographically, the validity of transit flows, threats of armed conflict and other negative challenges.

Based on the priority task of considering the geopolitical space of Ukraine, we note its importance, referring to world geopolitical concepts (F. Fukuyama, S. Huntington, Z. Brzezinski), which emphasize the role of our state as a promising geopolitical player, which should be part of influential economic security supranational structures. At the intra-regional level, the perception of Ukraine's geolocation is largely correlated with linguistic, ethnic, religious and other identifying features, but in contrast to the significant number of historical, socio-cultural and economic components that influenced the implementation of systemic domestic geopolitics. Therefore, the issue of territorial and political consolidation, although raised, was not systemic, and therefore requires the development of a strategy for the development of the state on ideological grounds as a nation-state of the European type with minimization of cultural and civilizational contrasts in the regional space. The economic determinant is emphasized by the possibility of rethinking the status quo (the energy intensity of space needed to reproduce society and the consumer type of functioning of the corporation, both global and transnational) and the possibility of using the chance to build a national economy (postwar recovery) based on progressive European experience. Information and cyber determinants of geopolitical space are determined by the scale and direction of the military-political and socio-economic situation, the goals of state policy of national security, social and economic structures involved in information warfare. Socio-political determinants of the geopolitical space of Ukraine are reflected in the results of the electoral commitment of voters, who thus embodied a certain ideological content. Based on the definition of these determinants, a strategy of geopolitical space should be developed on the basis of a nationally oriented state.

Keywords: geopolitical space, national manifestations of geopolitics, determinants, geopolitical factors, economic factors, sociopolitical factors, information-cybernetic factors.

Надійшла 27.04.2022 р.

УДК 911.3:32

DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.22.1.14>

Ірина ГУДЗЕЛЯК

ПОЛІТИЧНА КАРТА СВІТУ: АКТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ГОЛОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

Актуалізовано наукові підходи до виокремлення головних елементів політичної карти світу. Розглянуто критерії держави в політико-географічному контексті. Запропоновано перелік головних елементів політичної карти світу – держави, квазідержави та несамоверхні території. Проведено політико-географічну типізацію держав та квазідержав. Подано актуалізований перелік несамоверхніх територій. Виділено групи неголовних елементів політичної карти світу.

Ключові слова: політична карта світу, держава, квазідержава, країна, політико-територіальне утворення.

Постановка науково-практичної проблеми. Політично-територіальна організація світу є досить динамічною: після Другої світової війни кількість суверенних держав збільшилася майже у три рази, у тім числі з 1990-х років – на 27 держав. Ще не завершився процес

деколонізації, сьогодні існує цілий ряд несамоверхніх територій, які важко типізувати внаслідок утворення унікальних форм політичного співіснування колишніх колоній та метрополій через набуття відповідних повноважень. Перманентні внутрішньодержавні етнорелігій-

ні та етнополітичні конфлікти можуть спровокувати появу нових політико-територіальних утворень у різних регіонах світу, а також злиття окремих держав/територій в єдину. Також варто врахувати, що політична карта світу сформована елементами, кількість та вага яких у міжнародній системі достатньо сильно відрізняється. Отож перелік і типізація елементів політичної карти світу потребує періодичної актуалізації.

Метою цієї роботи є узагальнити наукові підходи до виокремлення головних елементів політичної карти світу та запропонувати дефініції політико-територіальних утворень, які претендують на статус «держави».

Аналіз останніх досліджень з даної проблематики засвідчив, що українські суспільні географи переважно досліджували історико-географічні аспекти формування політичної карти світу. Це праця київського ученого В. Стафійчука, який відобразив розвиток політичної карти від античного світу, детально проаналізував колоніальний період, а також процеси деколонізації у ХХ ст., описав динаміку кількості незалежних держав до 2015 р., типи залежних територій та географію специфічних політичних утворень на карті світу (самопроголошених, невизнаних, частково визнаних і віртуальних держав) [8, с. 91–159]. Динаміку політичної карти світу у ХХ ст. та її структуру станом на середину 1990-х років проаналізували львівські науковці С. Трохимчук і О. Федунь [9, с. 47–51].

Формальні підходи до визначення де-факто держав та геополітичні аспекти їхнього існування і взаємодії з іншими акторами глобальної політики досліджували вітчизняні науковці політологи Г. Шелест, М. Платонова, В. Дівак [2] та ін. А. Матвієнко узагальнив світовий досвід політико-правових засад територіальної організації держави [5]. Правовий статус невизнаних політико-територіальних утворень вивчала Т. Пікуля, вона запропонувала типологію державних утворень за характером контролю над територією [7]. Невизнані і частково-визнані держави з позиції міжнародного права досліджували Т. Далявська, Г. Перепелиця, В. Іщенко [4]. Міжнародно-правові аспекти ефективності регулювання де-факто держав проаналізував С. Турманідзе [13]. На основі оригінального набору емпіричних даних по сепаратистських анклавів з 1945 р. по 2011 р. А. Флореа робить висновки, що існує чотири фактори, які визначають процеси державотворення та успішність на шляху до міжнародного визнання різних сепаратистських утворень: це масштаб військової допомоги, яку

сепаратисти отримують від сторонніх акторів, управлінська діяльність, яку проводять повстанці-сепаратисти, роздробленість повстанського руху та вплив урядових гравців, які накладають вето [11].

Викладення основного матеріалу. Геопросторові особливості політичної організації суспільства та його підсистем на макрорівні відображає політична карта світу. М. Дністрянський визначає політичну карту світу як модель, «яка розкриває склад та взаєморозміщення основних суб'єктів міжнародно-політичних взаємин (держав, міжнародних організацій, залежних країн, етнополітичних рухів), а також деякі їхні суттєві просторові пропорції та відношення» [3, с. 298]. За В. Стафійчуком політична карта фактично відображає поділ поверхні Землі на окремі компоненти за політичною ознакою не беручи до уваги внутрішньодержавні та наддержавні форми функціонування політичної сфери суспільства: «політична карта – це історично сформована на певний час сукупність територій суверенних держав, залежних країн, вод Світового океану та Антарктиди» [8, с. 92].

У вузькому розумінні зміст поняття «політична карта світу» у більшості наукових праць здебільшого зводиться до територіально-політичного поділу світу, основними елементами якого є держави, країни, території та міжнародні організації. Проте, якщо перелік найбільш значущих для глобальної системи міжнародних організацій не викликає суперечок, то чітку кількість держав/країн/територій визначити достатньо складно внаслідок неузгоджених підходів до їхньої дефініції.

На нашу думку, головними елементами політичної карти світу є держави, квазідержави та несамоглядні території. Тобто ті утворення, які мають територію і кордони (з різним ступенем контролю) та політичну систему як одну з підсистем суспільства (з різним ступенем внутрішньої і зовнішньої суверенності та інституційної сформованості). Такі елементи політичної карти світу за М. Дністрянським як міжнародні організації та етнополітичні рухи розглядаємо як форми функціонування територіально-політичних систем різного просторово-ієрархічного рівня, що не володіють вище переліченими ознаками. Антарктиду, яку В. Стафійчук вважає складовою політичної карти світу, зараховуємо до її неголовних елементів, оскільки ця територія не перебуває під суверенітетом якої-небудь держави попри висловлені претензії деякими із них на певні сектори незаселеного материка. Загалом сучасні геополітичні актори дотримуються положень Дого-

вору про Антарктиду 1959 р., а також Мадридського протоколу до Договору 1999 р. стосовно заборони розробки мінеральних ресурсів. Води Світового океану, як і Антарктиду, не можна вважати головним елементом політичної карти світу через їхню об'єктність у міжнародній системі. Води відкритого моря можуть використовувати для мореплавства усі держави, це регулюється Женевською конвенцією з морського права 1958 р. та Конвенцією ООН з морського права 1982 р. Решта частин Світового океану перебувають під повним (територіальні води) або частковим (виключна морська економічна зона) суверенітетом прибережних держав.

Найбільшою проблемою у виокремленні головних елементів політичної карти світу є відсутність єдиних критеріїв «держави» в політико-географічному та міжнародно-правовому контекстах. У загальному розумінні держава – це територіально організоване і політично суверенне суспільство. У Конвенції Монтевідео 1933 р. вказано головні ознаки держави: постійне населення, чітко визначена територія, наявність власного уряду та здатність влади самостійно здійснювати міжнародні відносини. Тобто обов'язковими критеріями держави є суверенність у внутрішній і зовнішній політиці та наявність автохтонного населення, що споконвічно проживає на території з чітко окресленими межами. Попри відсутність формальних норм членства в ООН для набуття статусу «суверенна держава», у міжнародній системі загальноприйнято вважати державами лише членів ООН і спостерігачів при ООН. Станом на 2021 р. у світі налічувалося 195 незалежних держав, серед яких 193 – держави-члени ООН та дві держави-спостерігачі при ООН. Однак дотепер немає стовідсоткового взаємного офіційного визнання між ними, частина держав не встановили дипломатичних стосунків з іншими членами ООН. Отож на підставі чітких політико-географічних критеріїв та узвичаєних підходів у системі міжнародних відносин виділяємо три типи держав (табл. 1):

1) суверенні держави: загалом 187 дер-

жав, статус яких у міжнародно-правовій системі не викликає неоднозначного трактування, а також держава-місто Ватикан, яка з 1964 р. є постійним спостерігачем при ООН;

2) суверенні держави, невизнані однією чи декількома державами: на політичній карті світу є шість держав-членів ООН, які не мають дипломатичних відносин з щонайменше однією державою-членом ООН. Це Ізраїль, державність якої нині не визнає 28 держав, переважно члени Організації ісламського співробітництва. Взаємно не визнають одна одну Республіка Корея та КНДР. Республіка Корея не має дипломатичних відносин з членами ООН Кубою та Сирією, а також Палестиною, Тайванем і Косово. Державність КНДР визнали 166 країн, але немає офіційного визнання США, Аргентиною, Францією, Естонією, Японією, Ізраїлем, Іраком, Ботсваною і Тайванем. Після утворення у 1949 р. КНР та Китайської Республіки (Тайваню), місце постійного члена Ради Безпеки ООН посів Тайвань. 1971 р. державу виключили зі складу організації, а її місце зайняла КНР, проте ряд держав дотепер не визнали легітимність КНР, це – Беліз, Бутан, Есватіні, Гватемала, Косово, Гаїті, Гондурас, Маршалові острови, Науру, Палау, Нікарагуа, Парагвай, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Ватикан. Ще дві держави не визнані одним членом ООН: Республіка Кіпр не визнана Туреччиною, а Вірменія – Пакистаном;

3) суверенні держави, які де-факто не існують (окуповані), але де-юре визнані багатьма державами: це Держава Палестина, яка фактично не існує внаслідок окупації її територій Ізраїлем, однак у 2012 р. отримала статус держави-спостерігача при ООН, таким чином була де-юре визнана на міжнародному рівні 138 державами, які голосували за це рішення. Варто зазначити, що серед дев'яти держав, які голосували «проти», це – США, Канада та Ізраїль, а утримались – Німеччина і Велика Британія. На початок 2021 р. 55 держав не визнали суверенітет Палестини.

Таблиця 1

Типологія держав та квазідержав, 2021 р.

Типи	Елементи
<i>Держави</i>	
Суверенні держави	187 держав-членів ООН, держава-спостерігач при ООН – Ватикан
Суверенні держави, невизнані однією чи декількома державами	6 держав-членів ООН – Вірменія, Ізраїль, КНДР, КНР, Республіка Кіпр, Республіка Корея
Суверенні держави, які де-факто не існують, але де-	держава-спостерігач при ООН – Держава

юре визнані багатьма державами	Палестина
<i>Квазідержави</i>	
Країни, суверенність яких частково визнана	Косово
Країни де-факто суверенні, але де-юре не визнані більшістю державами світу	Тайвань
Країни з частковим міжнародним визнанням, але обмеженим контролем над своєю територією і відсутністю внутрішньої легітимності влади	Західна Сахара
Країни, що утворилися внаслідок зовнішньої збройної інтервенції та визнані лише державою-агресором і її геополітичними союзниками	Абхазія, Південна Осетія, Придністров'я, Турецька Республіка Північного Кіпру
Країни де-факто суверенні, але де-юре не визнані жодною державою світу	Сомаліленд
Країни без міжнародного визнання та з обмеженим контролем над територією	Нагірний Карабах*

*У березні 2022 р. Азербайджан заявив про взяття під повний контроль території Нагірного Карабаху.

Усі решта політико-територіальні утворення, що мають невизначений статус на політичній карті світу, відносимо до квазідержав. На сьогодні немає одностайності стосовно дефініювання таких утворень. Їх називають «частково визнаними державами», «невизнаними державами», «протодержавами», «де-факто державами», «несамоврядними державами» або «самопроголошеними державами». У міжнародній практиці важливим критерієм є політичне визнання держави іншими суверенними державами, як правило членами ООН, хоча офіційно ООН не уповноважена здійснювати таке визнання. На сьогодні процес визнання державності фактично покладено на суверенні держави через механізм установлення взаємних дипломатичних відносин. Однак реальне набуття міжнародної правосуб'єктності – це проблема, яка не має універсального вирішення, оскільки відсутні чіткі норми частки (чи кількості) держав, які повинні визнати політичну суверенність та міжнародну суб'єктність нового політико-територіального утворення.

Квазідержави – це країни, яким властиві наступні ознаки: чіткі географічні параметри (територія, межі); населення, що характеризується мовно-культурною, етнополітичною чи соціальною спільністю; обмежений чи відсутній зовнішній суверенітет; слабка внутрішньополітична спроможність влади здійснювати керівництво країною. У кожному конкретному випадку необхідно враховувати ступінь та особливості прояву цих ознак у певний період часу. Варто також розуміти, що у більшості випадків поява квазідержави є наслідком реалізованої сецесії, часто за підтримки зовнішніх політичних суб'єктів. Отож дефініювання таких політико-територіальних процесів у науковій літературі за відсутності чітких правових

алгоритмів має когнітивний характер та упереджене або ідеологізоване тлумачення. Особливо це стосується тих територій, які були окуповані іншою країною, а збройна інтервенція та установлення зовнішнього управління через маріонетковий уряд трактується державою-агресором як «право народу на самовизначення».

Політико-географічну типологію квазідержав базуємо на вище перелічених ознаках та враховуємо актуальний стан міжнародного визнання політико-територіальних утворень (див. табл. 1):

1) країни, суверенність яких частково визнана: не є членами ООН, однак визнані більшістю державами світу. До цієї групи належить Косово, яке після проголошення суверенітету 2008 р. отримало визнання 115 держав (Україна не визнала), утім числі 97 членів ООН. Країна співпрацює з ЄС та є членом багатьох міжнародних організацій. Геополітичні погляди на існування суверенного Косово протилежно різняться. Частина фахівців стверджує, що утворення Косово – це продовження сецесійних процесів на Балканському півострові, які розпочалися ще в 1990-х. Отже міжнародне визнання Косово цілком легітимне, тим більше, що у постанові Міжнародного суду вказано, що проголошення незалежності Косова не порушує міжнародне право. Інші науковці доводять, що сецесія Косово знаменує початок нового етапу у формуванні політичної карти світу з непередбачувано руйнівними наслідками для міжнародної системи. Це може створити прецедент для інших етнічних спільнот, що прагнуть незалежності.

2) країни, які де-факто суверенні, але де-юре не визнані більшістю державами світу: мають чіткі кордони та повністю контролюють

свою територію, державна влада є легітимною, а відносини з іншими державами базуються на двосторонній основі. Це – Тайвань, який втратив міжнародну юридичну легітимність унаслідок позбавлення членства в ООН, але де-факто визнання підтверджується реальними економічними і культурними зв'язками через роботу відповідних представництв у 75 державах світу (у тім числі в Україні), серед них 19 членів ЄС. Країна офіційно 2002 р. приєдналася до Світової організації торгівлі, а від імпорту її напівпровідників залежать найбільш розвинені економіки світу. За рівнем економічного розвитку Тайвань порівнюваний з такими європейськими країнами як Німеччина, Австрія чи Швеція: валовий національний дохід за паритетом купівельної спроможності у 2020 р. становив 57,5 тис. дол. США на 1 особу [14].

3) країни з частковим міжнародним визнанням, але обмеженим контролем над своєю територією і відсутністю внутрішньої легітимності влади. До цієї групи належить Західна Сахара, яка фактично є розділеною: на схід від марокканської стіни – Вільна зона Сахарської Арабської Демократичної Республіки (САДР), проголошеної 1976 р. (понад 20% території країни), а на захід – решта території, окуповані Марокко. ООН не визнає окупації Західної Сахари, а САДР досягла офіційного визнання 46 держав світу, є членом Африканського Союзу. Проте, суверенітет Марокко над окупованою територією 2020 р. визнали США, що у майбутньому суттєво ускладнить вирішення конфлікту;

4) країни, які де-факто суверенні, але де-юре не визнані жодною державою світу. Декларацію про суверенітет Сомаліленд прийняв 1991 р. Його внутрішня політика базується на демократичних принципах, проте дотепер де-юре не визнаний жодною державою. Країна має дипломатичні місії в 21 державі, зокрема США, Канаді, Великій Британії, Німеччині то-що, в Європейському Союзі та Африканському Союзі. Водночас Туреччина, Кенія, Джибуті та Ефіопія організували свої представницькі офіси у столиці країни – місті Харгейса. Уряд Сомаліленду налагодив офіційні контакти і співпрацю з багатьма державами світу й міжнародними організаціями. Як колишній протекторат Великої Британії, співпрацює зі Співдружністю націй. Невизнання державності Сомаліленду частково обумовлене унікальним географічним розташуванням на узбережжі Аденської затоки, поблизу стратегічної для світової торгівлі Баб-ель-Мандебської протоки та сходженні тут інтересів різних геополітичних гравців, передусім держав Північної Африки і

Близького Сходу. Ефіопія, яка втратила вихід до Червоного моря внаслідок утворення незалежної Еритреї, зацікавлена використати транзитний потенціал Сомаліленду, зокрема торговельний порт у м. Бербера. Поряд розташована колишня військова база СРСР зі збереженою інфраструктурою, де Єгипет планує дислокувати військові кораблі, а ОАЕ – військову авіацію. Рекордну за довжиною злітно-посадкову смугу (4140 м) NASA розцінює як резервну для космічних кораблів Space Shuttle. Суверенітет Сомаліленду може спровокувати сепаратистські настрої у прикордонних регіонах Ефіопії – провінції Огаден, заселеною переважно сомалійцями [6];

5) країни, що утворилися внаслідок зовнішньої збройної інтервенції (або контроль над територією забезпечується військовими засобами іншої держави), проголосили незалежність, яку визнала лише держава-агресор та її геополітичні союзники, управляються владою, легітимність якої лише умовно підтверджена недемократичними виборними процедурами. Таких утворень на політичній карті світу є декілька. Це окуповані Росією Абхазія і Південна Осетія, які визнають одна одну. Вони міжнародно визнані, крім Росії, тими державами, уряди яких політично і фінансово залежні від РФ: Венесуела, Нікарагуа, Науру та Сирія. Придністров'я фактично перебуває під військовим контролем Росії, яка забезпечує також всебічну підтримку внутрішньої і зовнішньої політики, однак суверенітет визнали лише Абхазія і Південна Осетія. Турецька Республіка Північного Кіпру проголосила незалежність 1975 р. після військового вторгнення та захоплення турецькою армією близько 40% території острова Кіпр. Суверенітет країни визнає лише Туреччина, через яку здійснюються усі зв'язки із зовнішнім світом;

6) країни без міжнародного визнання та обмеженим контролем над територією: це такі утворення, які проголосили незалежність, фінансово і військово залежні від іншої держави, контролюють не усю територію та не визнаються зі сторони інших суб'єктів геополітики. Нагірний Карабах, що існує завдяки військовій і фінансовій підтримці Вірменії та пожертв вірменської діаспори в інших державах, з часу проголошення суверенітету 1991 р. пережив два військових конфлікти з Азербайджаном, до складу якого він належить згідно міжнародного права, і втратив контроль над частиною території. Не визнаний жодною державою світу, має офіційні стосунки з Придністров'ям, Абхазією і Південною Осетією.

Несамоврядні території – це такі політ-

ико-територіальні утворення, які перебувають під управлінням/юрисдикцією іншої держави, або на основі укладених взаємних угод на іншу державу покладено частину управлінських і безпекових функцій. Головно це колишні володіння колоніальних держав, які після прийняття Декларації ООН про надання незалежності колоніальним країнам і народам (1960 р.) та Резолюції ООН про деколонізацію (2005 р.) отримали можливість самовизначення: проголосити суверенітет, увійти до вільної асоціації з управляючою державою, чи об'єднатися з нею

як повноправний/особливий суб'єкт адміністративно-територіального устрою. Отож, формально жодна з цих країн не позбулася суверенітету внаслідок насильницьких акцій.

Ступінь залежності від управляючої держави, чи ступінь автономії/самоврядності у кожному конкретному випадку має свою специфіку, тому в окремих випадках варто до таких утворень застосовувати термін «залежна територія», в інших – «самоврядна територія» (табл. 2).

Таблиця 2

Несамоврядні території на політичній карті світу, 2021 р.

Управляючі держави, типи територій	Території	
	з населенням	без населення
Заморські території Великої Британії	Ангілья, Бермудські острови, Британська територія в Індійському океані, Британські Віргінські острови, Гібралтар, Кайманові острови, Монтсеррат, Острови Святої Єлени, Вознесіння і Трістан-да-Кунья, Острови Теркс і Кайкос, Південна Джорджія та Південні Сандвічеві острови, Піткern, Фолклендські острови	Британська Антарктична Територія
Острівні території США у т. ч. самоврядні (неінкорпоровані, організовані)	Американське Самоа, Американські Віргінські острови, Гуам, Північні Маріанські острови, Пуерто-Ріко	
неінкорпоровані, неорганізовані		атол Джонстон, атол Мідвей, острів Бейкер, острів Вейк, острів Гауленд, острів Джарвіс, острів Навасса, риф Кінгмен
інкорпоровані, неорганізовані		атол Пальміра
Заморські території Франції	Волліс і Футуна, Кліппертон, Нова Каледонія, Сен-Бартелемі, Сен-Мартен, Сен-П'єр і Мікелон, Французька Полінезія	Французькі Південні і Антарктичні території
Території Нідерландів	Аруба, Кюрасао, Сінт-Мартен	
Території Норвегії	Свальбард	острів Буве, Ян-Маєн
Заморські території Австралії	Кокосові острови, Острів Норфолк, Острів Різдва	Австралійська антарктична територія, острів Герд і острови Макдональд, острови Ашмор і Картьє, острови Коралового моря
Території Нової Зеландії у т. ч. самоврядні території у вільній асоціації	Ніуе, Острови Кука	
залежна територія	Токелау	

Складено за: [1; 10].

У США типи острівних територій виділяють на основі організованості та інкорпорованості. Організовані – це території, які володіють певною політичною автономією, місцевий уряд має повноваження самостійно вирішувати внутрішні питання. Неорганізовані території передали функції внутрішнього управ-

ління уряду США. Інкорпоровані території – це ті острови, де у повному обсязі діє конституція США, неінкорпоровані – дія конституції обмежена.

Завдяки діяльності Спеціального комітету по деколонізації ООН кількість несамоврядних територій на політичній карті світу повіль-

но скорочується, оскільки запропоновано міжнародно-правові механізми зміни статусу таких країн. Однак, не усі вони змогли/побажали скористатися нагодою здобути суверенітет внаслідок недосконалості політичної системи, або невеликих розмірів (людності), чи невіршеного територіального конфлікту. Усі ці чинники Р. Джексон позначив терміном «негативний суверенітет» [12, с. 225]. Варто розуміти, що існування таких територій надає вагомим геополітичні переваги управляючій державі, яка має реальний контроль над великими площами акваторій Світового океану в межах виключних економічних зон, особливо військовий, якщо на таких островах розташовані військові бази.

Неголовними елементами політичної карти світу є ті території/акваторії, на які поширюється юрисдикція суверенних держав, або/та норми і положення, закладені у міжнародних договорах. Це політико-територіальні елементи гібридного об'єктно-суб'єктного статусу:

– території зі змішаним режимом: виключна (морська) економічна зона і континентальний шельф – простори поза межами територіальних вод, перебувають під юрисдикцію держав і водночас регулюються Конвенцією ООН з морського права. Завдяки значній протяжності берегової лінії та наявності острівних територій, США посідають перше місце серед держав за площею виключної економічної зони, друге – Франція унаслідок контролю над великою акваторією Французької Полінезії;

– території зі спеціальним режимом: міжнародні протоки (наприклад, Босфор, Берінгова та ін.); міжнародні морські канали (Суецький, Панамський, Кільський, Коринфський, Сайменський); міжнародні річки та озера (р. Дунай, о. Танганьїка тощо). Усі вони, попри міжнародне регулювання судноплавства, перебувають під суверенітетом тих держав, у межах яких вони розташовані, отже створюють їм вагомим геоекономічні та геополітичні переваги. Територіями зі спеціальним режимом також є буферні зони (Зелена лінія на Кіпрі);

– території з міжнародним режимом: Арктика і Антарктика, води відкритого моря, повітряний простір за межами державних територій, морське дно і його надра за межами виключних економічних зон і континентального шельфу, космічний простір, Місяць та інші небесні тіла;

– території, які оспорується декількома державами (Парасельські Острови, Острови Спратлі). Такі локальні конфлікти впли-

вають не лише на характер міждержавних відносин, але й провокують нестабільність загалом у регіоні.

Висновки та перспективи використання результатів дослідження. Головними елементами політичної карти світу є держави, квазідержави та несамоглядні території. На підставі політико-географічних критеріїв (державна територія, кордони, населення, внутрішній і зовнішній суверенітет) та узвичаєних підходів у системі міжнародних відносин (переважно визнання суверенності державами-членами ООН) виділено три типи держав – суверенні держави; суверенні держави, невизнані однією чи декількома державами; суверенні держави, які де-факто не існують, але де-юре визнані багатьма державами.

Дефініювання квазідержав базується на тих самих критеріях, а типологія враховує ступінь прояву, або відсутність деяких ознак суверенної держави на сучасному етапі. Виділено шість типів квазідержав: країни, суверенність яких частково визнана; країни де-факто суверенні, але де-юре не визнані більшістю державами світу; країни з частковим міжнародним визнанням, але обмеженим контролем над своєю територією і відсутністю внутрішньої легітимності влади; країни, що утворилися внаслідок зовнішньої збройної інтервенції та визнані лише державою-агресором і її геополітичними союзниками; країни де-факто суверенні, але де-юре не визнані жодною державою світу; країни без міжнародного визнання та з обмеженим контролем над територією.

Несамоврядні території є такими політико-територіальними утвореннями, які перебувають під юрисдикцією іншої держави, або на основі укладених взаємних угод на іншу державу покладено частину управлінських і безпекових функцій. Це колишні колоніальні володіння, які дотепер не скористалися правом на політичне самовизначення. Ступінь залежності від управляючої території у кожному конкретному випадку є унікальним, тому виокремити типи складно, та й їхня кількість постійно скорочується.

Неголовними елементами політичної карти світу є ті території, на які поширюється юрисдикція суверенних держав і норми, закладені у міжнародних договорах, або перше й друге одночасно. Це політико-територіальні утворення гібридного об'єктно-суб'єктного статусу.

Враховуючи динамічність політичних процесів у світі та перманентну зміну геополітичних умов, типологію держав і квазідержав, а також перелік несамоглядних тери-

торій варту періодично актуалізувати.

Література:

1. Гудзеляк І., Ванда І. Політична географія: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 180 с.
2. Дівак В. Сепаратизм як геополітична зброя: виникнення нових квазідержав на карті світу. Пошук критеріїв міжнародного визнання невизнаних державних утворень // Віче № 3. Лютий 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://veche.kiev.ua/journal/5103/>
3. Дністрянський М. С. Політична географія та геополітика України: навч. посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 344 с.
4. Іщенко В. В. Невизнані та частково визнані держави в сучасному міжнародному праві // Вісник НТТУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Вип. 3/4 (31–32). 2016. С. 209–215.
5. Матвієнко А. С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2015. 376 с.
6. Мішин О. Успішний Сомаліленд: як живе й кому потрібна невизнана «республіка» // Hromadske. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/uspishnyi-somalilend-ia-k-zhyve-i-komu-potribna-nevyznana-respublika>
7. Пікуля Т. Правовий статус невизнаних політико-територіальних утворень // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку». № 48. 2019. С. 54–57.
8. Стафійчук В. І. Політична географія світу: навч. посібник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС. 2019. 306 с.
9. Трохимчук С. В., Федунь О. В. Політична географія світу. – Київ: Вища школа, 2007. 422 с.
10. Dependent areas. (2021). The World Factbook. Retrieved from: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/dependent-areas>
11. Florea A. De Facto States: Survival and Disappearance (1945–2011). International Studies Quarterly, Volume 61. Issue 2. June 2017. P. 337–351.
12. Jackson R. H. Quasi States: Sovereignty, International Relations and The Third World. Cambridge University Press. 1993. P. 225.
13. Turmanidze S. LL. M. Status of the De Facto State in Public International Law. A Legal Appraisal of the Principle of Effectiveness. (Dissertation). University of Hamburg, Hamburg. 2010. Retrieved from: <https://d-nb.info/1004783949/34>
14. World Population Data Sheet. 2021. Population Reference Bureau. Retrieved from <https://www.prb.org/2021-world-population-data-sheet/>

References:

1. Hudzeliak I., Vanda I. Politychna heohrafiia: navchalnyi posibnyk. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2021. 180 s.
2. Divak V. Separatyzm yak heopolitychna zbroia: vynykennia novykh kvaziderzhav na karti svitu. Poshuk kryteriiv mizhnarodnoho vyznannia nevyznanykh derzhavnykh utvoren // Viche № 3. Liutyi 2016. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://veche.kiev.ua/journal/5103/>
3. Dnistrianskyi M. S. Politychna heohrafiia ta heopolityka Ukrainy: navch. posibnyk. – Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 2010. 344 s.
4. Ishchenko V. V. Nevyznani ta chastkovo vyznani derzhavy v suchasnomu mizhnarodnomu pravi // Visnyk NTTU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. Vyp. 3/4 (31–32). 2016. S. 209–215.
5. Matviienko A. S. Polityko-pravovi zasady terytorialnoi orhanizatsii derzhavy: svitovyi dosvid i Ukraina: monohrafiia. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. 2015. 376 s.
6. Mishyn O. Uspishnyi Somalilend: yak zhyve y komu potribna nevyznana «respublika» // Hromadske. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://hromadske.ua/posts/uspishnyi-somalilend-ia-k-zhyve-i-komu-potribna-nevyznana-respublika>
7. Pikulia T. Pravovyi status nevyznanykh polityko-terytorialnykh utvoren // Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii «Vitchyzniana nauka na zlami epokh: problemy ta perspektyvy rozvytku». № 48. 2019. S. 54–57.
8. Stafiiichuk V. I. Politychna heohrafiia svitu: navch. posibnyk. Kherson: OLDI-PLUS. 2019. 306 s.
9. Trokhymchuk S. V., Fedun O. V. Politychna heohrafiia svitu. – Kyiv: Vyshcha shkola, 2007. 422 s.
10. Dependent areas. (2021). The World Factbook. Retrieved from: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/dependent-areas>
11. Florea A. De Facto States: Survival and Disappearance (1945–2011). International Studies Quarterly, Volume 61. Issue 2. June 2017. P. 337–351.
12. Jackson R. H. Quasi States: Sovereignty, International Relations and The Third World. Cambridge University Press. 1993. P. 225.
13. Turmanidze S. LL. M. Status of the De Facto State in Public International Law. A Legal Appraisal of the Principle of Effectiveness. (Dissertation). University of Hamburg, Hamburg. 2010. Retrieved from: <https://d-nb.info/1004783949/34>
14. World Population Data Sheet. 2021. Population Reference Bureau. Retrieved from <https://www.prb.org/2021-world-population-data-sheet/>

Abstract:

Iryna HUDZELYAK. POLITICAL MAP OF THE WORLD: ACTUAL ANALYSIS OF THE MAIN ELEMENTS

Scientific approaches to highlighting the main elements of the political map of the world have been updated. The criteria of the state in the political-geographical context have been considered. The list of the main elements of the political map of the world – states, quasi-states, and non-self-governing territories has been offered. These are those entities that have a territory and borders with varying degrees of control, as well as the political system as one of the subsystems of society with varying degrees of internal and external sovereignty and institutional formation. The state is a territorially organized and politically sovereign society. Based on political and geographical criteria (state territory, borders, population, internal and external sovereignty) and customary approaches in the system of international relations (predominant recognition of sovereignty by UN member states), three types of states have been identified: sovereign states (187 UN member states and UN observer state – Vatican); sovereign states not recognized by one or more states (6 UN member states – Armenia, Israel, North Korea, PRC, Republic of Cyprus, Republic of Korea); sovereign states that de facto do not exist, but are de jure recognized by many states (UN observer state – Palestine). In 2021 the total number of sovereign states is 195.

The definition of quasi-states is based on the same criteria, and the typology takes into account in each case the degree and features of the manifestation of these features at the present stage. Quasi-states are countries that have the following characteristics: clear geographical parameters (territory, borders); population characterized by the linguistic, cultural, ethnopolitical, or social community; limited or no external sovereignty; weak domestic political power of the government to lead the country. Six types of quasi-states have been identified: countries whose sovereignty is partially recognized (Kosovo); countries that are de facto sovereign, but de jure not recognized by most states in the world (Taiwan); countries with partial international recognition, but limited control over their territory and lack of internal legitimacy of power (Western Sahara); countries formed as a result of external armed intervention and recognized only by the aggressor state and its geopolitical allies (Abkhazia, South Ossetia, Transnistria, the Turkish Republic of Northern Cyprus); countries that are de facto sovereign, but de jure not recognized by any state in the world (Somaliland); countries without international recognition and with limited control over the territory (Nagorno-Karabakh).

Non-self-governing territories are such political-territorial entities that are under the jurisdiction of another state, or on the basis of concluded mutual agreements, another state is entrusted with part of administrative and security functions. These are former colonial possessions that have not yet exercised their right to political self-determination. The degree of dependence on the management area in each case is unique, so it is difficult to distinguish types, and their number is constantly declining.

Not-essential elements of the political map of the world are those territories to which the jurisdiction of sovereign states and the rules laid down in international treaties or the first and second at the same time. These are political-territorial formations of hybrid object-subject status: territories with the mixed regime (exclusive (maritime) economic zone and continental shelf); territories with a special regime (international straits, international sea canals, international rivers, and lakes, buffer zones); territories with an international regime (Arctic and Antarctic, high seas, airspace outside state territories, seabed and its subsoil outside exclusive economic zones and the continental shelf, outer space, moon, and other celestial bodies); territories contested by several states.

Keywords: political map of the world, state, quasi-state, country, political-territorial formation.

Надійшла 19.03.2022 р.

УДК 911.5:2-523

DOI:<https://doi.org/10.25128/2519-4577.22.1.15>

Олена МІЩЕНКО

ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗТАШУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ХРАМОВИХ ТА МОНАСТІРСЬКИХ ЛАНДШАФТІВ У СТРУКТУРІ МІСТА

Застосовано трансдисциплінарний підхід, який забезпечує науковий пошук в межах сакральної географії із використанням методологічного та методичного підходів інших наук, зокрема філософії, культурології, архітектури та ін. Визначено зміст поняття та сформульовано географічні закономірності формування храмових та монастирських ландшафтів. Охарактеризовано особливості формування та функціонування храмових та монастирських ландшафтів в структурі міста Луцька.

Ключові слова: сакральний ландшафт, храмовий та монастирський ландшафт, м. Луцьк.

Постановка науково-практичної проблеми. Актуальність і новизна дослідження. Монастирі, а особливо храми здебільшого приурочені до селищних ландшафтів й були одними із перших будівель в містобудівному контексті. Виконуючи важливу релігійну та соціально-культурну функції, слугуючи маркерами храмових та монастирських ландшафтів культові споруди є складниками духовної та культурної спадщини людства. У період загострення ідеологічних та політичних дискусій, а також міжконфесійних протиріч, які відбуваються не лише в межах православної спільноти, а й усього українського суспільства стає актуальним дослідження суспільно-географічних, фізико-географічних, а також структурно-організаційних аспектів створення, функціонування храмових та монастирських ландшафтів, які у сучасних реаліях суттєво вплинули на формування світогляду української нації. Акту-

альність поданого дослідження зумовлена необхідністю конструктивно-географічного обґрунтування закономірностей створення та функціонування храмових та монастирських систем, тісного взаємозв'язку між їх складниками.

Більшість наукових праць, які окреслюють ті чи інші закономірності створення храмових та монастирських комплексів стосуються сфери архітектури й вивчають архітектурно-планувальну організацію, естетику досліджуваних територіальних систем. Наша мета використовуючи трансдисциплінарний підхід, поєднуючи наукові здобутки географії, архітектури, історії, філософії, соціології визначити географічні аспекти розташування та функціонування храмових та монастирських ландшафтів в структурі міста.

Храмові та монастирські ландшафти є однією із найсакральніших складових міста,